

KATARZYNA TRUSEWICZ

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny

Sprawozdanie z konferencji *Słowiańszczyzna z ptasiej perspektywy*, Poznań, 23–24 października 2017

Międzynarodowa konferencja naukowa pod tytułem *Słowiańszczyzna z ptasiej perspektywy* była pierwszym spotkaniem badaczy w ramach cyklu *Humanistyka w przyrodzie – przyroda w humanistyce* zaproponowanego przez Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W dniach 23–24 października 2017 roku w Salonie Adama Mickiewicza pod Kopułą zgromadziło się łącznie czterdziestu jeden prelegentów, w tym osiemnastu z Chorwacji, Czech i Serbii. Niewątpliwym sukcesem organizatorów konferencji było zainteresowanie proponowaną przez nich tematyką badaczy z wielu ośrodków naukowych w Polsce (Uniwersytet w Białymstoku, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II, Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Uniwersytet Zielonogórski). Założeniem organizatorów było spojrzenie na Słowiańszczyznę w tytułowej „ptasiej perspektywie” z filologicznego, kulturowego, folklorystycznego, historycznego i etnologicznego punktu widzenia, w odniesieniu do ptaków występujących w tekstach kultury, językach i historii.

Konferencję rozpoczęło wystąpienie głównej organizatorki, Magdaleny Baer (UAM Poznań). Badaczka w prezentacji *Słowiańskie wędrówki bociana białego* odniosła się do wystawy pod tym tytułem, która rozpoczęła się 31 maja 2017 roku w Bibliotece Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM¹. Baer zaprezen-

¹ Zob. <https://amu.edu.pl/content/329014-wystawa-slowianskie-wedrowki-bociana-bialego> [data dostępu: 18.02.2018].

wała najważniejsze założenia i elementy wystawy, której głównym bohaterem był bocian biały (*Ciconia ciconia*) rozpatrywany w kontekście jego kulturowego funkcjonowania w krajach słowiańskich. Wystąpienie prelegentki ukazało bociana jako ważnego bohatera słowiańskiej rzeczywistości. W Chorwacji, Serbii, Słowenii czy Polsce bociany tworzą własne wioski, są częstymi bohaterami literatury słowackiej, bułgarskiej, macedońskiej oraz rosyjskiej, a gry i zabawy związane z tymi ptakami cieszą się dużą popularnością w Chorwacji oraz Czechach. Istotnym elementem wystąpienia Baer było zaprezentowanie historii chorwackiego, bocianego małżeństwa Meleny i Klepetana, które zostało utrwalone w popkulturze za pośrednictwem krótkiego filmu *True love returns in the spring*². Romantyczne spojrzenie na kilkunastoletni związek przywiązanej przez cały rok do gniazda bocianicy oraz bociana, który każdej wiosny przemierza dla niej dwaście tysięcy kilometrów z Republiki Południowej Afryki, pozwala wyczulonemu obserwatorowi na dostrzeżenie u tych ptaków ich emocjonalnej tkanki, poza odnoszeniem postępowania bocianów do zachowań człowieka. Z kolei Dorota Kulczycka (Uniwersytet Zielonogórski) w prezentacji *Okiem kamery... Gołębie w wybranych filmach polskich*, za pośrednictwem kilkudziesięciu filmowych oraz serialowych przykładów uzmysłowiła słuchaczom, że posługiwanie się ptakami w polskiej kinematografii bardzo często spełnia potrzebę symbolicznego przedstawienia nastrojów oraz postępowania ludzkich bohaterów.

Konferencja została zdominowana przez wystąpienia odnoszące się do badań z zakresu językoznawstwa. Zarówno polscy, jak i zagraniczni prelegenci zainteresowani byli prowadzeniem rozważań wokół wpływu ptasiej rzeczywistości na kwestie związane z funkcjonowaniem języka. Kilka referatów dotyczyło wydawanych przez *aves* dźwięków oraz ich reprezentacji w języku, a rozważania wokół tego problemu prowadzili między innymi Paweł Kowalski (IS PAN Warszawa) w wystąpieniu *Świat ptaków w słowotwórstwie polskim i słoweńskim*, Agata Skupin (Uniwersytet Gdański) w referacie *Derkacz czy prdovac? O polskich i serbskich nazwach ptaków pochodzących od wydawanych odgłosów* czy Patryk Borowiak (UAM Poznań) w tekście *Wybrane nazwy obiektów handlowo-usługowych z „ptasim” komponentem. Na materiale polskim i bułgarskim*. Niektóre z wystąpień stanowiły przeglądową prezentację zgromadzonego przez badaczy materiału językowego, uwzględniającego słowa związane z ptakami – wśród nich znalazły się: Lubomíra Hampla (ATH Bielsko-Biała) *Ptactwo używane w słowiańskiej komunikacji językowej*, Any Vasung (Uniwersytet w Zagrzebiu) *Prototypna PTICA u frazeologiji*, Barbary Kovačević (Instytut Języka Chorwackiego i Językoznawstwa w Zagrzebiu) *Ptičji svijet u hrvatskoj frazeologiji*. Wystąpienie Tadeusza Lewaszkiewicza (UAM Poznań) z tego zakresu tematycznego pod tytułem *Czasowniki od nazw ptaków (np. gapić się, osowieć, zasepić się, zacietrzyć się) w historii języka polskiego* wzbudziło duże zainteresowanie publiczności

² Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=4tVPmAq-Rwg> [data dostępu: 18.02.2018].

ści. Stało się to za pośrednictwem prezentacji rzadko spotykanych w polszczyźnie, a tym samym humorystycznych przykładów językowych, takich jak czasownik odzwierzęcy *kangurować*, który odnaleźć można w twórczości Gabrieli Zapolskiej.

Rozważania z zakresu literaturoznawstwa zdominowane zostały przez wystąpienia, w których ptaki rozpatrywano jako symbole lub motywy literackie. Zagadnienie istnienia i funkcjonowania ptaków w literaturze w perspektywie metaforycznej podjęli Mariola Mikołajczak (UAM Poznań) w referacie *Ptaki, ptaszyska, ptaszory w wierzeniach Słowian*, Anna Naplocha (Uniwersytet Zielonogórski) w wystąpieniu *Symbolika raroga w wybranej literaturze słowiańskiej*, Rafał Dymczyk (UAM Poznań) – *Sokół jako atrybut św. Tryfona*, Maya Iwanowa (UAM Poznań) w tekście *Ptaki i ich symbolika w średniowiecznych słowiańskich utworach o św. Cyrylu i św. Metodym*, Iwona Bielińska-Gardziel (IS PAN Warszawa) w prezentacji *Wizerunek kobiet w ptasich wcieleniach – na materiale pieśniowym Lubelszczyzny*, Adrian Pilarski (UAM Poznań) w referacie *Mitologiczna ptaszarnia Słowian w twórczości K.J. Erbena i F.L. Čelakowskiego*, Joanna Mleczek (UŚ Katowice) w wystąpieniu *Ptasia symbolika w bułgarskiej obrzędowości weselnej* oraz Dominika Gapska (UAM Poznań) w tekście *Ptaki jako motyw literacki w serbskiej hymnografii i hagiografii. Przykład świętych kobiet*. Prelegenci z zagranicy podejmowali analizy tekstów rodzimych autorów: Dejan Đurić i Aleksandar Mijatović (Uniwersytet w Rijeci) – *Bird(s) in Dubravka Ugrešić's novel „Baba Yaga Laid an Egg”*, oraz Danijela Marot Kiš (Uniwersytet w Rijeci) – *Perce lako kao zaborav: figura pera u interpretacijskoj mapi romana Muzej bezuvjetne predaje Dubravke Ugrešić*.

Wśród wystąpień literaturoznawczych znalazły się również takie, których autorzy odchodzą od myślenia o *aves* w kategoriach symbolu, motywu, alegorii czy atrybutu. W tego typu prezentacjach (choć nielicznych w perspektywie innych referatów) prelegenci podejmowali problemy relacji autora wobec opisywanego ptaka, zagadnienia związane z emocjonalnością i psychologią konkretnych zwierząt prezentowanych w literaturze czy problem relacji na osi ptak – człowiek w konkretnej rzeczywistości przyrodniczej.

Do tego typu wystąpień należał tekst Anny Filipowicz (Uniwersytet Gdański) zatytułowany *Ptaki Mickiewicza. Próba krytyki postantropocentrycznej*. Badaczka przywołała pradawne wierzenia, wynikające z intuicyjnej wiedzy o otaczającym świecie, zakładające istnieniowe podobieństwo ludzi i zwierząt. Punktem wyjścia jej rozważań była ontologiczna równorzędność wszystkich stworzeń, dostrzegana przez Filipowicz w twórczości Adama Mickiewicza. Na poparcie swojej tezy przywołała ona ludzko-ptasie figury poety oraz motyw lotu, który jest stałym elementem ludzko-ptasich metamorfoz.

Z kolei Magdalena Śniedziewska (IBL PAN Warszawa) w referacie *Miłosz i ptaki* rozważała omawianego autora jako miłośnika ptaków oraz natury. Zbigniew Herbert w rozmowie z Markiem Oramusem, odnosząc się do twórczości

Czesława Miłosza, powiedział: „Chodzimy po lesie, on wszystkie ptaszki nazywa po imieniu, ja rozglądam się za jakimś pniakiem, żeby usiąść i napić się wina, a on tam pohukiwał, wołał ptaki – cały wydany naturze”³. W wystąpieniu prelegentka snuła rozważania wokół powracającego w twórczości Miłosza motywu ptaków, starając się wpisać ten problem w kontekst całej jego twórczości.

Adam Fitas (KUL Lublin) w wystąpieniu *Ptaki Józefa Mackiewicza* odwołał się do twórczości autora nazwanego przez Włodzimierza Boleckiego „ptasznikiem z Wilna”. Józef Mackiewicz w swojej twórczości publicystycznej, nowelistycznej i powieściowej eksponuje ptaki, które były mu bardzo bliskie ze względu na wykonywaną przez niego pracę. W 1921 roku Mackiewicz rozpoczął studia przyrodnicze na Uniwersytecie Warszawskim i pracował jako pomocnik kustosa w dziale zwierząt kręgowych w Polskim Państwowym Muzeum Przyrodniczym w Warszawie, do którego dostarczał różne okazy ptaków. Na rzecz badań naukowych przywiózł z Puszczy Białowieskiej własnoręcznie ubitego dzięcioła trójpalczastego, który rzadko występuje w Europie⁴. Z rozważań Fitas wynika, że ptaki są w twórczości Mackiewicza nie tylko zwykłym tłem akcji, ale przede wszystkim ważnym motywem obrazowym, często posiadającym znaczenia symboliczne. Prelegent zainteresowany był również relacją opisywanych przez Mackiewicza ptaków wobec konkretnej przestrzeni geograficznej (Europa Wschodnia) oraz czasu (funkcjonowanie ptaków w okresie totalitaryzmów oraz masowych zbrodni).

Kolejny prelegent Jan Pešina (UAM Poznań) wygłosił referat zatytułowany *O dzielnym wróblu rzecz. Obraz wróbla w czeskiej literaturze*. Z wypowiedzi Pešiny wynika, że w czeskiej literaturze można odnaleźć wiele reprezentacji wróbla, pozornie pospolitego i nieinteresującego zwierzęcia. Ptak ten przedstawiany jest przez autorów w rozmaitych odsłonach – u Karola Čapka funkcjonuje jako ptak proletariusz, z kolei w twórczości Jana Wericha jawi się jako ptak walczący. W tekstach Mirosława Zikmunda i Jiřego Hanzelki wróbel rozpatrywany jest w kontekście kultury i religii hinduskiej.

Aleksander Wójtowicz (UMCS Lublin) w wystąpieniu *Kto nie lubi gawronów? Wokół „Gniazda białozora” M. Rodziewiczówny* zaprezentował omawianą powieść na dwóch poziomach. Pierwszy z nich odnosił się do wyraźnej reprezentacji w tekście ornitologicznych fascynacji Rodziewiczówny, zwłaszcza awifauną Polesia. Wójtowicz analizował równocześnie, jak zainteresowania te prze-filtrowywane są przez autorkę za pośrednictwem języka współczesnej polityki, najeżonego ideologią nowoczesnego nacjonalizmu i teorią rasy. Prelegent zastanawiał się nad mechanizmami pozwalającymi na przenikanie się tych dwóch poziomów oraz nad płynącymi z tego konsekwencjami. Wójtowiczowi bliska

³ *Poeta sensu*. Zbigniew Herbert w rozmowie z Markiem Oramusem. Dostępne w Internecie: http://niniwa22.cba.pl/herbert_nieznany_rozmowy.htm [data dostępu: 19.02.2018].

⁴ Zob. A. KAMIŃSKA: *Białowieża szeptem. Historie z Puszczy Białowieskiej*. Kraków 2017, s. 25.

była również refleksja nad wykorzystaniem języka nowoczesnych nauk przyrodniczych do tworzenia i sankcjonowania różnicy społeczno-kulturowych.

W moim wystąpieniu zatytułowanym *Ptaki w ekogawędach Simony Kossak* zaprezentowałam najważniejsze wnioski z badań wokół serii *Dlaczego w trawie piszczy? Gawędy Simony Kossak*. Do analizy gawęd, których bohaterami są ptaki, użyłam klucza biograficznego oraz narzędzi wypracowanych przez geopoetykę w ramach zwrotu przestrzennego. W referacie starałam się wykazać, że wiedza o opisywanych przez Kossak ptakach wpływa z jej doświadczenia życiowego oraz doświadczenia mieszkańców okolic Puszczy Białowieskiej. Istotnym elementem jej twórczości jest silne przekonanie o umiejętności komunikowania się ptaków w ramach własnego języka oraz potwierdzona doświadczeniem wiedza o ich emocjonalności.

Wydarzeniem towarzyszącym konferencji był spektakl „*Ptasie radio*” czyli *Julian Tuwim na kilka głosów* w wykonaniu studentów Instytutu Filologii Słowiańskiej UAM pod skrzydłem Anny Szymczak z asz.teatru w Poznaniu. Studenci, w ramach przygotowań do spektaklu, podjęli się trudnego zadania, jakim była próba przetłumaczenia *Ptasiego radia* na studiowane przez nich języki słowiańskie. Efekt starań zaprezentowany w ramach spektaklu stanowił miły ukłon w stronę Chorwackich, Czeskich oraz Serbskich gości.

